

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет**



**ІНСТРУКЦІЯ
ЩОДО ВИКОНАННЯ ВИМОГ ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ ТА
ПОРЯДКУ ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ У РАЗІ ВИНИКНЕННЯ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

Рівне 2025

З М І С Т

1	<i>Характеристика небезпек та дій населення під час стихійного лиха</i>	5
1.1	<i>Сильні вітри, шквали, буревії.....</i>	5
1.2	<i>Затоплення, повені, наводки.....</i>	6
1.3	<i>Землетруси.....</i>	7
1.4	<i>Снігові замети (хуртовини)</i>	9
2	<i>Дії населення при пожежах.....</i>	10
3	<i>Дії населення при аваріях на атомних електростанціях.....</i>	15
4	<i>Правила поведінки населення при дії сильнодіючих отруйних речовин</i>	18
4.1	<i>Азотна кислота.....</i>	19
4.2	<i>Аміак.....</i>	19
4.3	<i>Хлор.....</i>	21
5	<i>Вибухонебезпечні предмети.....</i>	21
6	<i>Пам'ятка першочергових дій персоналу у разі загрози вчинення терористичних або диверсійних актів</i>	22
7	<i>Рекомендації щодо дій працівників університету за сигналами оповіщення та в складних ситуаціях</i>	24
7.1	<i>Рекомендації щодо дій населення за сигналом оповіщення "УВАГА ВСІМ"</i>	24
7.2	<i>Рекомендації щодо дій населення за сигналом оповіщення "ПОВІТРЯНА ТРИВОГА"</i>	25
7.3	<i>Рекомендації щодо дій населення при загрозі масових заворушень і бойових дій</i>	26
7.4	<i>Розрахунок розміщення працівників в захисних спорудах цивільного захисту Рівненського державного гуманітарного університету</i>	27
	<i>Література.....</i>	35
	<i>Для заміток</i>	36

Метою створення методичних рекомендацій є ознайомлення працівників з основними характеристиками природних, техногенних та комбінованих небезпек, що призводять до порушення нормальної життєдіяльності людей. Особливу увагу приділено питанням запобігання негативним наслідкам надзвичайних ситуацій з впливом продуктів життєдіяльності на людський організм, правилам поведінки і самозбереження в сучасному природному середовищі та вмінням діяти в екстремальних умовах.

Якщо Вам необхідно отримати допомогу, повідомити про небезпечну подію, Ви можете зателефонувати до:

- **Головного управління МНС України в Рівненській області - народна служба порятунку 101;**
- **управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Рівненської облдержадміністрації - 15-77 або 22-22-84;**
- **управління з питань надзвичайних ситуацій, цивільного захисту та оперативного інформування населення Рівненського міськвиконкому – 15-53.**

ВСТУП

Проблема захисту людини від небезпек постала водночас з появою на Землі людства. Первісна людина була тісно пов'язана з природою, тому єдині на той час були природні небезпеки.

В останні століття з'явилася група небезпек, що походять від об'єктів створених людьми, так званих антропогенних чинників: машин та механізмів, хімічних та вибухових речовин, джерел різного роду випромінювань, макро- та мікроорганізмів.

Створюючи матеріальні блага, з розвитком цивілізації людство створює все більше ситуацій, коли її ж творіння становлять загрозу для неї самої.

Можна наводити багато прикладів, які свідчать про людські зусилля, спрямовані на власну безпеку, та водночас можна навести слова Ламарка, сказані ним ще у 1809 році: „Інколи здається, що призначення людини полягає в тому, щоб знищити свій рід, попередньо зробивши земну кулю непридатною для життя”.

У такій ситуації зрозумілим є те, що кожна людина повинна усвідомлювати надзвичайну важливість питання безпеки життєдіяльності, а часто і питання особистого захисту і виживання в тих чи інших обставинах.

Подані нижче матеріали повинен знати кожний громадянин. Ці елементарні знання врятували тисячі людей від хвороб, каліцтва та загибелі. В нашому буремному світі завжди потрібно пам'ятати, що небезпеку дешевше і легше попередити ніж ліквідовувати її наслідки.

1. ХАРАКТЕРИСТИКА НЕБЕЗПЕК ТА ДІЙ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС СТИХІЙНОГО ЛИХА

До явищ стихійного лиха, які можливі на території Рівненської області відносяться: торф'яні та лісові пожежі, сильні вітри, шквали, смерчі, повені, селеві потоки, хуртовини, в рідких випадках можливі землетруси.

Про загрозу виникнення стихійного лиха населення оповіщається через радіомовні станції, телебачення і, якщо дозволяє час, через засоби друку. В інформації вказується характер прогнозованого природного катаклізму, його масштаби, час виникнення і можливі наслідки. Також даються рекомендації щодо дій попереджувального характеру під час і після надзвичайної ситуації.

1.1. СИЛЬНІ ВІТРИ, ШКВАЛИ. БУРЕВІЇ, СМЕРЧІ

Сильні вітри, шквали та смерчі - стихійне лихо, яке виникає в будь-яку пору року. Синоптики відносять їх до надзвичайних подій із помірною швидкістю поширення, тому найчастіше вдається оголосити штормове попередження.

Фактори небезпеки сильних вітрів, шквалів та смерчів:

- травмування, а часом і загибель людей;
- руйнування інженерних споруд та систем життєзабезпечення, доріг та мостів, промислових і житлових будівель.

Сильні вітри, як правило, супроводжуються зливами, що призводять до затоплень місцевості.

Дії при отриманні загрози штормового попередження і під час стихійного лиха:

- уважно слухайте інформацію по телевізору та радіоприймачу про обстановку (час, напрямок руху та силу вітру), рекомендації про порядок дій;
- зберігайте спокій, попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- підготуйте документи, одяг та зберіть найбільш необхідні і цінні речі, невеликий запас продуктів харчування на декілька днів, питну воду, медикаменти, кишеньковий ліхтарик, приймач на батарейках;
- підготуйтеся до відключення електромережі, закрийте газові крани, загасіть вогонь у грубах;
- поставте на підлогу речі, які можуть впасти і спричинити травми. Не ставте ліжко біля вікна;
- щільно закрийте вікна, двері, горючі люки і вентиляційні отвори; віконне скло заклейте смугами паперу, по можливості, захистіть віконницями або щитами;
- до початку негоди перейдіть у більш стійку капітальну будівлю, сховайтеся в підвалі або віддаленому від дерев і будинків погребі. Не переходьте у іншу будівлю під час буревію – це небезпечно;
- якщо ви у човні й отримали штормове попередження або бачите наближення поганої погоди, негайнопливіть до берега;
- не намагайтесь перейти в іншу будівлю - це небезпечно;

- не користуйтеся ліфтами. Електромережу можуть раптово вимкнути;
- зупиніться, якщо ви їдете автомобілем. Виходьте і швидко ховайтесь у міцній будівлі або на дні будь-якого заглиблення;
- уникайте різноманітних споруд підвищеного ризику.

Дії після стихійного лиха

- Допоможіть, по можливості, постраждалим, викличте медичну допомогу тим, хто її потребує.
- Переконайтесь, що ваше житло не отримало ушкоджень. Перевірте зовнішнім оглядом стан мереж електро-, газо- та водопостачання.
- Не користуйтеся відкритим вогнем, освітленням, нагрівальними приладами, газовими плитами і не вмикайте їх доти доки не будете впевнені, що не має витоку газу. Не користуйтеся телефоном, окрім як для повідомлення про серйозну небезпеку.
- Не виходьте відразу на вулицю - після того, як вітер стихне, через кілька хвилин шквал може повторитися.
- Будьте обережні, виходячи з будинку. Остерігайтесь: частини конструкцій та предметів, які нависають на будинках; обірваних дротів від ліній електромереж; розбитого скла та інших джерел небезпеки.

1.2. ЗАТОПЛЕННЯ, ПОВЕНІ, ПАВОДКИ

Територія Рівненської області характеризується досить густою гідрологічною сіткою. Після тривалих сильних дощів, інтенсивного танення снігу можливе підняття води вище звичайного рівня і затоплення значної частини суші. Фактори безпеки повеней та паводків: руйнування будинків та будівель, мостів; розмив залізничних та автомобільних шляхів; аварії на інженерних мережах; знищення посівів; жертви серед населення та загині тварин. Внаслідок повені, паводку починається просідання будинків та землі, виникають зсуви та обвали.

При отриманні повідомлення про загрозу затоплення:

- зберігайте спокій, уникайте паніки;
- швидко зберіть необхідні документи, коштовності, ліки, продукти харчування та інші необхідні речі;
- перенесіть більш цінні речі та продовольство на верхні поверхи або підніміть на верхні полиці;
- надайте допомогу дітям, інвалідам та людям похилого віку. Вони підлягають евакуації в першу чергу. Дізнайтеся у місцевих органах державної влади та місцевого самоврядування місце збору мешканців для евакуації та готуйтеся до неї;
- по можливості негайно залиште зону затоплення;
- підготуйте документи, одяг, найбільш необхідні речі, запас продуктів харчування на декілька днів, медикаменти. Складіть все у валізу. Документи зберігайте у водонепроникному пакеті;
- перед виходом з будинку вимкніть електрику та газ, загасіть вогонь у грубах. Зачиніть вікна та двері;

- відчиніть хлів – дайте худобі можливість рятуватися або переженіть її на підвищені місця;
- підніміться на верхні поверхи. Якщо будинок одноповерховий – займіть горішні приміщення. Перенесіть більш цінні речі та продовольство на верхні поверхи або підніміть на верхні полиці;
- до прибуття допомоги залишайтеся на верхніх поверхах, дахах, деревах чи інших підвищеннях, сигналізуйте рятувальникам, щоб вони мали змогу швидко вас знайти;
- перевірте, чи немає поблизу постраждалих, надайте їм, по можливості допомогу;
- потрапивши у воду, зніміть з себе важкий одяг та взуття, відшукайте поблизу предмети, якими можна скористатися до одержання допомоги;
- не переповнюйте рятувальні засоби (катери, човни, плоти та інше).

Дії після повені, паводка

- Переконайтесь, що ваше житло не отримало внаслідок повені ніяких ушкоджень та не загрожує заваленням, відсутні провалини в будинку і навколо нього, не розбите скло і немає небезпечних уламків та сміття.
- Не користуйтесь електромережею до повного осушення будинку. Електроприладами можна користуватися тільки після їх ретельного просушування.
- Обов'язково кип'ятіть питну воду, особливо з джерел водопостачання, які були підтоплені.
- Просушіть будинок, проведіть ретельне очищення та дезінфекцію забрудненого посуду і домашніх речей та прилеглої до будинку території.
- Здійснюйте осушення затоплених підвальних приміщень поетапно, з розрахунку 1/3 об'єму води на добу.
- Заборонено вживати продукти, які були підтоплені водою під час повені. Позбавтеся від них та від консервації, що була затоплена водою і отримала ушкодження.
- Все майно, що було затопленим, підлягає дезінфекції.
- Дізнайтеся у місцевих органах державної влади та місцевого самоврядування адреси організацій, що відповідають за надання допомоги потерпілому населенню.

1.3. ЗЕМЛЕТРУС

Землетрус – це підземні поштовхи і коливання земної поверхні, що виникають внаслідок раптових зміщень і розривів у земній корі або верхній частині мантиї Землі, які передаються на великі відстані у вигляді потужних коливань.

Землетруси завжди викликали у різних людей розлад психіки, що проявлявся у неправильній поведінці. Слідом за гострою руховою реакцією часто настає депресивний стан з загальною руховою загальмованістю. Внаслідок цього, як показує статистика, більша частина отриманих травм серед населення пояснюється підсвідомими діями потерпілих, обумовленими панічним станом і страхом.

Запобігти землетрусу неможливо, але у випадку оповіщення про загрозу виникнення землетрусу чи появи його ознак слід діяти швидко, але спокійно, впевнено і без паніки.

Фактори небезпеки землетрусів: руйнування будівельних конструкцій будинків та споруд; руйнування на потенційно небезпечних об'єктах, нафто- та газопроводах; утворення завалів; руйнування систем життєзабезпечення та розлами земної кори. Додатковою небезпекою є повторні поштовхи.

Дії у випадку загрози виникнення землетрусу

- Уважно слухайте інформацію про обстановку та інструкції про порядок дій, не користуйтеся без потреби телефоном.

- Зберігайте спокій, попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку.

- Навчіть дітей, як діяти під час землетрусу.

- Дізнайтеся у місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування місце збору мешканців для евакуації. Завчасно вирішіть, де буде місце зустрічі вашої родини у разі евакуації.

Одягніться, візьміть документи та зберіть найбільш необхідні речі, невеликий запас продуктів харчування на декілька днів, питну воду, медикаменти, кишеньковий ліхтарик.

- Від'єднайте всі електроприлади від електромережі, вимкніть газ та систему нагрівання.

- Поставте на підлогу більш важкі та великі речі. Закріпіть речі, які можуть впасти і спричинити травми. Не ставте ліжко біля вікна з великим склом.

- Тримайте у зручному місці один або декілька вогнегасників. Тримайте шланги для поливу саду підключеними до кранів.

- З'ясуйте чи не знаходиться ваше житло чи місце роботи під загрозою затоплення (у разі руйнування греблі), зсуву або дії іншого стихійного лиха.

- Виведіть худобу на більш безпечну місцевість.

Дії під час землетрусу

- Зберігайте спокій, уникайте паніки.

- Дійте негайно, як тільки відчуєте коливання ґрунту або споруди, головна небезпека, яка вам загрожує - це предмети і уламки, що падають.

- Швидко залишіть будинок та відійдіть від нього на відкрите місце, якщо ви знаходитесь на першому - другому поверсі.

- Негайно залишіть кутові кімнати, якщо ви знаходитесь вище другого поверху.

- Негайно перейдіть у більш безпечне місце, якщо ви знаходитесь у приміщенні. Станьте в отворі внутрішніх дверей або у кутку кімнати, подалі від вікон і важких предметів.

- Не кидайтесь до сходів або до ліфта, якщо ви знаходитесь у висотній споруді вище п'ятого поверху. Вихід зі споруди найбільш буде заповнений людьми, а ліфти вийдуть з ладу.

- Вибігайте з будинку швидко, але обережно/ Остерігайтесь уламків, електричних дротів та інших джерел небезпеки.

- Віддаліться від високих споруд, шляхопроводів, мостів та ліній електропередач.
- Зупиніться, якщо ви їдете автомобілем, відчиніть двері та залишайтеся у автомобілі до припинення коливань.
- Перевірте чи немає поблизу постраждалих, сповістіть про них рятувальників та, по можливості, надайте допомогу.

Дії після землетрусу:

- Зберігайте спокій, заспокойте дітей та тих, хто отримав психічну травму в результаті землетрусу, оцініть ситуацію.
- Допоможіть, по можливості, постраждалим, викличте медичну допомогу тим, хто її потребує.
- Переконайтесь, що ваше житло не отримало ушкоджень. Будьте дуже обережні, може статися раптове обвалення, загрожує небезпека від витоку газу, від ліній електромереж, розбитого скла.
- Перевірте зовнішнім оглядом стан мереж електро-, газо- та водопостачання.
- Обов'язково кип'ятіть питну воду, вона може бути забруднена.
- Перевірте чи немає загрози пожежі.
- Не користуйтеся відкритим вогнем, освітленням, нагрівальними приладами, газовими плитами і не вмикайте їх до того часу, доки не будете впевнені, що немає витоку газу.
- Не користуйтеся довго телефоном, окрім як для повідомлення про серйозну небезпеку.
- Не поспішайте з оглядом міста, не відвідуйте зони руйнувань, якщо там не потрібна ваша допомога.
- Уникайте морського узбережжя, де може виникнути небезпека від морських хвиль, спричинених сейсмічними поштовхами.
- Будьте готові до повторних поштовхів. Часто вони призводять до додаткових руйнувань.
- Дізнайтеся у місцевих органах державної влади та місцевого самоврядування адреси організацій, які відповідають за надання допомоги потерпілому населенню.

1.4. СНІГОВІ ЗАМЕТИ (ХУРТОВИНИ)

Зимові прояви стихійних сил природи нерідко виявляються у снігових заметах унаслідок снігопадів і хуртовин. Снігопади, тривалість яких може бути від 16 до 24 годин, дуже впливають на господарську діяльність населення, особливо з наступним різким похолоданням (сильний мороз) або потепління (швидке танення снігу або ожеледь). Негативний вплив цих явищ приводить до того, що різко погіршується видимість, переривається транспортне сполучення як внутрішньоміське, так і міжміське. Випадання снігу з дощем при зниженій температурі повітря і ураганному вітрі створює умови для зледеніння ліній електропередач, зв'язку, контактних мереж електротранспорту, а також покрівель будівель, різного роду опор і конструкцій, що нерідко викликає їх руйнування.

Особливу небезпеку снігові замети створюють для людей, захоплених у дорозі, далеко від людського житла. Заметені снігом дороги, втрата видимості викликають

повну дезорієнтацію на місцевості. З оголошенням штормового попередження – необхідно обмежити пересування, особливо на власному транспорті, створити удома необхідний запас продуктів (води, палива), виконати герметизацію житлових приміщень, що допоможе зберегти тепло і зменшить витрати палива.

Під час руху на автомобілі не варто намагатися подолати снігові замети, необхідно зупинитися, повністю закрити жалюзі машини, укрити двигун зі сторони радіатора. Якщо є можливість, автомобіль треба встановити двигуном у навітряну сторону. Періодично треба виходити з автомобіля, розгрібати сніг, щоб не опинитися похованим під снігом. Крім того, не занесений снігом автомобіль – гарний орієнтир для пошукової групи. Двигун автомобіля необхідно періодично прогрівати для уникнення «розморожування двигуна». При прогріванні автомобіля важливо не допускати затікання в кабінку (кузов, салон) вихлопних газів; з цією метою важливо слідкувати, щоб вихлопна труба не завалювалася снігом.

Якщо у дорозі разом опинилося декілька чоловік (на декількох автомобілях), доцільно зібратися разом і використати один автомобіль як укриття; із двигунів необхідно злити воду.

Ні в якому разі не можна залишати укриття – автомобіль: у сильний снігопад (хуртовину) орієнтири, які здавалися надійними з першого погляду, через декілька десятків метрів можуть бути загублені.

У сільській місцевості з отриманням штормового попередження необхідно терміново заготувати у необхідній кількості харч і воду для тварин.

Під час ожеледиці пересування пішоходів ускладнюється, обвалення різних конструкцій і предметів під навантаженням стане реальною загрозою для людей (травматизм). Слід уникати перебування у старих будівлях, під лініями електропередач і зв'язку та поблизу їх опор, під деревами.

2. ДІЇ НАСЕЛЕННЯ ПРИ ПОЖЕЖАХ

Пожежа - це неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі і просторі та супроводжується знищенням матеріальних цінностей, створює загрозу життю і здоров'ю людей, довкіллю.

На житловий сектор припадає понад 85 % пожеж і більша частина збитків від них.

Основними причинами пожеж у житлових будинках є:

- необережне поводження з вогнем;
- порушення правил монтажу та експлуатації електрообладнання і побутових електроприладів, пічного опалення;
- пустощі дітей з вогнем.

В житлових будівлях можуть горіти: будівельні конструкції, меблі, одяг, килимові вироби, тепло-, звукоізоляційні та оздоблювальні матеріали. Пожежну небезпеку житлових приміщень підвищують наявність підвалів та горищ, господарських сараїв, вбудованих закладів торгівлі, побутового обслуговування, примикаючи чи вбудовані гаражі, лазні.

Небезпечні фактори пожежі

Небезпечні фактори пожежі – це фактори пожежі, вплив яких призводить до травм, отруєння, або загибелі людей, а також до матеріальних збитків. Виходячи з аналізу пожеж та загибелі людей на них виділяють такі

небезпечні фактори:

1. Підвищена температура оточуючого середовища. Вдихання розігрітого повітря й продуктів горіння призводить до ураження й некрозу верхніх дихальних шляхів. Підвищена температура здатна викликати також опіки шкіри. Ефект впливу високої температури на організм людини значною мірою залежить від вологості повітря – чим вища вологість, тим нижча критична температура, яку людина здатна перенести без негативних наслідків. Для початкової стадії пожежі, яка характеризується порівняно високою вологістю, критична температура знаходиться в межах 60-70°C.

2. Відкритий вогонь та променисті потоки. Вплив променистих потоків на людину залежить від інтенсивності опромінювання, а саме: чим вища інтенсивність випромінювання, тим менше часу людина здатна витримати вплив променистих потоків. В якості критичної може бути прийнята інтенсивність 3000 Вт/м², при якій больове відчуття з'являється приблизно за 10-15 секунд. Людина здатна переносити це значення теплового випромінювання 30-40 секунд

3. Токсичні продукти горіння. Найчастіше під час пожежі люди отримують смертельне отруєння оксидом вуглецю (CO) (чадним газом). Його небезпека полягає не тільки у сильному токсичному ефекті (у 200-300 разів інтенсивніше реагуючи з гемоглобіном крові він блокує здатність кров'яних тілець постачати кисень до організму і викликає кисневе голодування), але й відносно великою концентрацією в продуктах горіння.

Діоксид вуглецю (CO₂) призводить до смерті при значних концентраціях (8-10%), яка на пожежах зустрічається досить рідко. Однак і невелика його концентрація призводить до збільшення частоти дихання, тим самим збільшуючи поглинання інших токсичних продуктів горіння;

Окрім пожежі (при горінні полімерних матеріалів) супроводжуються виділенням в навколишнє середовище таких токсичних сполук, як ціаністий водень, фосген, оксид азоту, хлористий водень, незначна доза яких є смертельною для людини.

4. Понижена концентрація кисню. За нормальних умов у атмосферному повітрі міститься близько 21% кисню. Зниження його концентрації лише на 3% здатне викликати погіршення рухових функцій організму. Небезпечною вважається концентрація кисню 14%, бо при цьому втрачається координація рухів, погіршується здатність адекватно оцінювати навколишню ситуацію, утруднюється евакуація людей. При вмісті кисню 10-11% смерть настає на протязі декількох хвилин.

5. Задимлення. Дим активно впливає на слизову оболонку органів дихання, викликає сльозотечу, сильний кашель, навіть набряк легенів. Сильне задимлення приміщень і шляхів евакуації призводить до втрати орієнтування в середовищі, внаслідок чого може виникнути паніка.

6. Руйнування будівельних конструкцій, агрегатів, установок, вибухи технологічного обладнання та приладів, витікання небезпечних речовин, що відбуваються внаслідок пожежі. Вказані чинники окрім механічного травмування людей також суттєво впливають на їх психіку, що, у свою чергу, значно ускладнює успішну евакуацію і надання ефективної допомоги.

7. Паніка. Під впливом вищенаведених факторів пожежі фізичний і особливо морально-психічний стан людини може швидко зазнати суттєвих змін, поведінка повністю вийти як з-під власного, так і з-під стороннього контролю. Щоб не допустити паніки кожен повинен знати де знаходяться засоби пожежогасіння та вмійте ними користуватися.

Користування первинними засобами пожежогасіння:

До **первинних засобів пожежогасіння** відносяться:

- пожежний інвентар – покривала із негорючого теплоізоляційного полотна (азбестові і брезентові), ящики з піском, бочки з водою, пожежні відра, совкові лопати;
- пожежний інструмент – гаки, лопати, ломы, сокири, тощо;
- вогнегасники.

За видом вогнегасячої речовини вогнегасники поділяються на:

- водяні;
- водопінні;
- порошкові;
- газові (вуглекислотні, хладонові);
- комбіновані.

Для приведення в дію **водяного вогнегасника** необхідно:

- висмикнути запобіжну чеку;
- натиснути й відпустити кнопку, в результаті чого руйнується мембрана газового балону і газ-витискувач створює в середині корпусу надлишковий тиск;
- гнучкий шланг спрямувати на осередок пожежі;
- натиснути на важіль подачі вогнегасячої речовини;
- для припинення подавання вогнегасячої речовини необхідно відпустити важіль.

Для приведення в дію **водопінного вогнегасника** (закачного типу) потрібно зірвати пломбу, висмикнути запобіжне кільце. Потім спрямуйте гнучкий шланг з піногенератором на поверхню, яка горить та натисніть на важіль подачі гасячої речовини.

Для приведення в дію **порошкового вогнегасника** необхідно:

- висмикнути запобіжну чеку;
- гнучкий шланг спрямувати на осередок пожежі;
- натиснути на важіль подачі вогнегасячої речовини;
- для припинення подачі вогнегасячої речовини необхідно відпустити важіль.

Перед приведенням в дію **вуглекислотного вогнегасника** спрямуйте його розтруб на осередок пожежі та висмикніть запобіжну чеку. Після чого потрібно натиснути на важіль одночасно тримаючись за ручку вогнегасника та розпочати гасіння осередку пожежі вогнегасячою речовиною до повного закінчення горіння. Не тримайте розтруб незахищеною рукою – можна обморозити руку.

Вибір типу та визначення необхідної кількості вогнегасників здійснюється залежно від їх вогнегасної спроможності, граничної площі, класу пожежі горючих речовин та матеріалів у захищуваному приміщенні. На

кожному вогнегаснику наносяться символи класів пожеж, для гасіння яких він призначений.

Громадські і адміністративно-побутові будинки на кожному поверсі повинні мати не менше двох переносних вогнегасників. Вогнегасники слід розміщувати у легкодоступних і помітних місцях, а також поблизу місць, де найбільш імовірна поява осередків пожежі.

Для приведення в дію **пожежних кранів**, які знаходяться в будинку (споруді), необхідно відкрити двері шафи і розкатати в напрямку пожежі рукав. Відкрийте вентиль поворотом маховичка крану проти ходу годинникової стрілки і спрямуйте струмінь води зі ствола на осередок горіння.

Пожежа застала вас у приміщенні:

- завжди потрібно якнайшвидше залишити активну зону горіння (місце в районі пожежі, де є задимлення та підвищена температура);
- рухатись у приміщенні, яке заповнене димом потрібно повзком тому, що більшість нагрітих отруйних продуктів горіння та дим скупчуються у верхній частині приміщення (температура у приміщенні, де відбувається горіння на рівні очей у 6 разів вища, ніж температура на рівні підлоги!). З тієї ж причини, якщо ви прокинулись від шуму пожежі і запаху диму, не сідайте в ліжку, а скотіться з нього на підлогу та повзть під хмарою диму до дверей приміщення;
- перед виходом з приміщення обережно доторкніться до дверей тильною стороною долоні. Якщо двері не гарячі, то обережно привідкрийте їх прикриваючи корпус тіла дверним полотном (в жодному разі не можна різко відкривати або вибивати двері, бо миттєвий доступ кисню може викликати викид полум'я) та, попередньо впевнившись, що на шляху евакуації немає сильного задимлення і високої температури швидко виходьте. Якщо двері гарячі – не відчиняйте їх, дим та полум'я не дозволять вам вийти, по можливості шукайте інший вихід;
- якщо ви опинились у приміщенні, відрізаними вогнем, димом, високою температурою від основних шляхів евакуації, то насамперед необхідно перешкодити доступу цих небезпечних факторів пожежі. Для цього щільно закрийте двері, а всі щілини і отвори закрийте будь-якою зволоженою тканиною щоб уникнути подальшого проникнення диму (бажано не використовувати синтетичні тканини, бо їх термічний розклад супроводжується утворенням високотоксичних речовин);
- коли ви опинилися біля вікна присядьте, глибоко вдихніть повітря, трохи привідкрийте його та дихайте через щілину. Якщо ж самостійно відкрити вікно ви не в змозі – розбийте віконне скло твердим предметом та зверніть на себе увагу людей, які можуть викликати пожежну охорону;
- ніколи не стрибайте з вікна без кінцевої необхідності (кожен другий стрибок з четвертого поверху при пожежі є смертельним);
- потрібно пам'ятати, що під час пожежі категорично заборонено користуватися ліфтами.

У всіх випадках, якщо це можливо, викличте пожежну охорону за телефоном "101".

Заходи щодо рятування потерпілих з будинків,

які горять, та під час гасіння пожежі:

- перед тим, як увійти в приміщення, що горить, накрийтеся мокрою ковдрою, будь-яким одягом чи щільною тканиною;
- відкрийте обережно двері в задимлене приміщення, прикриваючи корпус тіла дверним полотном, щоб уникнути спалаху полум'я від швидкого припливу свіжого повітря;
- у дуже задимленому приміщенні рухайтесь поповзом або пригинаючись;
- для захисту від чадного газу по можливості дихати через зволожену тканину;
- у першу чергу рятуйте дітей, інвалідів та старих людей;
- пам'ятайте, що маленькі діти від страху часто ховаються під ліжку, в шафу чи забиваються у кутки;
- побачивши людину на якій горить одяг, зваліть її на землю та швидко накиньте будь-яку ковдру чи покривало (бажано зволожену) і щільно притисніть до тіла, при необхідності, викличте медичну допомогу;
- якщо загорівся ваш одяг, падайте на землю і перекачуйтеся, щоб збити полум'я, в жодному разі не біжіть – це ще більше роздуватиме вогонь;
- під час гасіння пожежі використовуйте вогнегасники, пожежні гідранти, воду, пісок, землю, кошму та інші засоби гасіння вогню;
- бензин, гас, органічні масла та розчинники, що загорілися, гасить тільки за допомогою пристосованих видів вогнегасників, засипайте піском або ґрунтом, а якщо осередок пожежі невеликий, накрийте його азбестовим чи брезентовим покривалом, зволоженою тканиною чи одягом;
- якщо горить електричне обладнання або проводка, спочатку вимкніть рубильник, вимикач або електричні пробки, а потім починайте гасити вогонь.

Ви опинилися у осередку пожежі за межами приміщення:

- не панікуйте, виходьте швидко, перпендикулярно напряму розповсюдження вогню долаючи край вогню проти вітру, закривши голову і обличчя одягом;
- якщо втекти від пожежі неможливо, то вийдіть на відкриту місцевість, ввійдіть у водойму або накрийтеся мокрим одягом і дихайте повітрям, що знаходиться безпосередньо над поверхнею землі (там менше задимлене повітря), рот і ніс при цьому прикривайте одягом чи шматком будь-якої зволоженої тканини;
- гасити полум'я невеликих низових пожеж можна, збиваючи полум'я гілками листяних порід дерев, заливаючи водою, закидаючи вологим ґрунтом та затоптуючи ногами. Будьте обережні в місцях горіння високих дерев, вони можуть завалитися та травмувати;
- під час гасіння пожежі, не відходьте далеко від доріг та просік, не випускайте з уваги інших учасників гасіння пожежі, підтримуйте з ними зв'язок за допомогою голосу;
- будьте особливо обережні у місцях торф'яних пожеж, враховуйте, що там можуть утворюватися на глибині порожнини, тому пересувайтеся ретельно перевіряючи палицею шлях на торфовищах, де сталася пожежа;

- після виходу із осередку пожежі повідомте місцеву адміністрацію та пожежну службу (тел. "01") про місце, розміри та характер пожежі.

Перша допомога при опіках

Перша допомога повинна бути спрямована на припинення впливу високої температури на потерпілого. Вертикальне положення тіла сприяє розповсюдженню опіків на обличчя, загорянню волосся та ураженню органів дихання. Тому потерпілого кладуть в горизонтальне положення та швидко гасять одяг, що горить, будь-яким способом (накривають покривалом, заливають водою, закидають піском).

При невеликому опіку (I ступеня) необхідно підставити обпечене місце під струмінь холодної води (уникаючи при цьому переохолодження постраждалого, особливо взимку) та тримати до стихання болю, а потім змазати уражену ділянку спиртом або одеколоном, не накладаючи пов'язки.

При сильних опіках та утворенні пухирів необхідно накласти на них стерильну антисептичну пов'язку. У разі відсутності такого роду матеріалів використовують чистий рушник, простирадло, хустинку тощо.

При великих опікових ураженнях шкіри треба негайно викликати швидку допомогу, закутати потерпілого чистими пропрасованими рушниками, простирадлом, дати знеболювальні препарати та велику кількість рідини (чай, мінеральну воду).

При сильних опіках не можна:

- обробляти шкіру спиртом, одеколоном (це викликає сильну печію та біль);
- проколювати пухирі, що утворилися (вони охороняють рану від інфекції)
- прикривати опіки тканиною з ворсом;
- змащувати шкіру жиром, розчином брильянтового зеленого, міцним розчином марганцевокислого калію, засипати порошками (це перешкоджає подальшому лікуванню);
- зривати прилиплі до місця опіку частини одягу, доторкатися до нього руками (може потрапити інфекція). Знімати предмети одягу, які згоріли або ще тліють, можна лише у тому випадку, якщо вони не пристали до уражених місць постраждалого;
- дозволяти потерпілому самостійно пересуватися (можливий шок);
- поливати пухирі та обвуглену шкіру водою.

3. ДІЯ НАСЕЛЕННЯ ПРИ АВАРІЯХ НА АТОМНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЯХ

Радіація на Рівненщині

Територія Рівненської області характеризується помірним рівнем природного радіаційного фону, який, за даними багаторічних спостережень гідрометеослужби, складає: у Рівному – 7-9, у Дубному – 5-6, у Сарнах – 8-9 мР/год.

Основні проблеми радіації на Рівненщині пов'язані з антропогенними факторами (штучними джерелами радіаційного випромінювання), серед яких виділяються два

головних аспекти і по-перше, наявність діючих центрів атомної енергетики, і, по-друге, - покриття території області “Чорнобильською хмарою” під час катастрофи 1986 року.

Перший аспект зумовлюється розміщенням області між двома діючими АЕС, що вже саме собою може розглядатися як унікальне явище на території держави: жодна з областей України (за винятком хіба що Запорізької) не може “похвалитися” таким сусідством. Це створює потенційну небезпеку і в першу чергу в зв’язку з поки що погано вивченими наслідками систематичного впливу малих доз випромінювання на людський організм, особливо на територіях, що безпосередньо прилягають до атомних станцій. Навряд чи можна надто оптимістично ставитися до ймовірності виникнення серйозних аварійних ситуацій, особливо якщо брати до уваги відверто невадалу побудову перших двох блоків Рівненської АЕС, розташованих поблизу тектонічно активної розломної зони та ще й в області поширення карстонебезпечного карбонатного (крейдяного) поля.

Факторами небезпеки радіації є: забруднення навколишнього середовища, небезпека для всього живого, що опинилося на забрудненій місцевості (загибель людей, тварин, знищення посівів та н..), внаслідок радіаційної аварії.

Дії у випадку загрози виникнення радіаційної небезпеки:

- При оголошенні небезпечного стану не панікуйте, слухайте повідомлення.
- Попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку.
- Дізнайтеся про час та місце збору мешканців для евакуації.
- Зменшіть проникнення радіаційних речовин в квартиру (будинок): щільно закрийте вікна та двері, щілини заклейте.
- Підготуйтеся до можливої евакуації: упакуйте у герметичні пакети та складіть у валізу документи, цінності та гроші, предмети першої необхідності, ліки, мінімум білизни та одягу, запас консервованих продуктів на 2-3 доби, питну воду. Підготуйте найпростіші засоби санітарної обробки (мильний розчин для обробки рук).
- Перед виходом з приміщення від’єднайте всі споживачі електричного струму від електромережі, вимкніть газ та воду.

Дії у випадку раптового виникнення радіаційної небезпеки:

- З одержанням повідомлення про радіаційну небезпеку негайно укрийтеся в будинку. Стіни дерев’яного будинку послаблюють іонізуюче випромінювання в 2 рази, цегляного – у 10 разів; заглиблені укриття (підвали): з покриттям із дерева у 7 разів, з покриттям із цегли або бетону у 40 – 100 разів.
- Уникайте паніки. Слухайте повідомлення органів влади з питань надзвичайних ситуацій.
- Зменшіть можливість проникнення радіаційних речовин в приміщення.
- **Проведіть йодну профілактику.** Йодистий калій вживати після їжі разом з чаєм, соком або водою 1 раз на день протягом 7 днів: дітям до двох років – по 0,040 г на один прийом; дітям від двох років та дорослим – по 0,125 г на один прийом. Водно-спиртовий розчин йоду приймати після їжі 3 рази на день

протягом 7 діб: дітям до двох років – по 1-2 краплі 5% настоянки на 100 мл молока(консервованого) або годувальної суміші; дітям від двох років та дорослим – по 3-5 крапель на стакан молока або води. Наносити на поверхню кінцівок рук настоянку йоду у вигляді сітки 1 раз на день протягом 7 діб.

- Уточніть місце початку евакуації. Попередьте сусідів, допоможіть дітям, інвалідам та людям похилого віку. Вони підлягають евакуації в першу чергу.

- Швидко зберіть необхідні документи, цінності, ліки, продукти, запас питної води, найпростіші засоби санітарної обробки та інші необхідні вам речі у герметичну валізу.

- По можливості негайно залишіть зону радіоактивного забруднення.

- Перед виходом з будинку вимкніть джерела електро-, водо- і газопостачання, візьміть підготовлені речі, одягніть протигаз (респіратор, ватно-марлеву пов'язку), верхній одяг (плащ, пальто, накидка), гумові чоботи.

- З прибуттям на нове місце перебування, проведіть дезактивацію засобів захисту, одягу, взуття та санітарну обробку шкіри на спеціально обладнаному пункті або ж самостійно (зняти верхній одяг, ставши спиною проти вітру, витрясти його; повісити одяг на перекладину, віником або щіткою змести з нього радіоактивний пил та вимити водою; обробити відкриті ділянки шкіри водою або розчином (типу ІППІ-8), який буде виданий кожному). Для обробки шкіри можна використовувати марлю чи просто рушники.

- Дізнайтеся у місцевих органів державної влади адреси організацій, що відповідають за надання допомоги потерпілому населенню.

Запам'ятайте!

- Використовуйте для харчування лише продукти, що зберігалися у зачинених приміщеннях, консервацію і не зазнали радіоактивного забруднення; не вживайте овочі, які росли на забрудненому ґрунті; не пийте молоко від корів, які пасуться на забруднених пасовиськах.

- Не пийте воду із відкритих джерел та із мереж водопостачання після офіційного оголошення радіаційної небезпеки, колодязі накрийте.

- Уникайте тривалого перебування на забрудненій території.

- У приміщеннях, щодня робіть вологе прибирання, бажано з використанням миючих засобів.

- У разі перебування на відкритій, забрудненій радіоактивними речовинами місцевості, обов'язково використовуйте засоби захисту: для захисту органів дихання – протигазом, респіратором, ватно-марлевою чи протипиловою пов'язкою, зволоженою марлевою пов'язкою, хустинкою або будь-якою частиною одягу; для захисту шкіри – спеціальним захисним одягом типу ОЗК, плащем з капюшоном, накидкою, комбінезоном, гумовим взуттям і рукавицями.

- Перед початком проведення санітарної обробки і після неї необхідно пройти дозиметричний контроль.

Дії населення при проживанні на місцевості з підвищеним радіаційним фоном

При аваріях (катастрофах) на радіаційно-небезпечних об'єктах частина території може опинитися в умовах підвищеного радіаційного зараження. Головну небезпеку

для людей на такій території становить внутрішнє опромінення внаслідок потрапляння радіоактивних речовин всередину організму з повітря, що вдихається та при прийомі харчів та води.

В цій ситуації необхідно суворо дотримуватися **заходів радіаційної безпеки і санітарної гігієни.**

При роботах на відкритій місцевості, під час проїзду в транспорті для захисту органів дихання необхідно використовувати респіратор типу «Лепесток», Р-2, У-2К, ватяні марлеві пов'язки, цивільні протигази. Ці засоби індивідуального захисту органів дихання можна на використовувати в житлових і адміністративних приміщеннях, в тиху безвітряну погоду, після дощу. Для уникнення ураження шкіряних покривів необхідно використовувати плащі з капюшонами, накидки зі щільної тканини або поліетиленової плівки, комбінезони, гумову взуття, рукавиці, а при наявності і захисний спеціальний одяг. Максимально обмежте час перебування на відкритій місцевості.

Всі вікна в будинку закрийте плівкою, вхідні двері обладнайте м'якими шторами. Закрийте димоходи, вентиляційні віддушини. Килимові доріжки і килими згорніть. М'які меблі накрийте чохлами, столи – плівкою або клейонкою. Перед вхідними дверима поставте ємність з водою і поруч розстеліть килим. Перед входом в приміщення взуття мийте, верхній одяг витрушуйте і чистіть вологою щіткою.

Водозабірні колонки обладнайте наметами і підвищеннями. Воду вживайте тільки з перевірених джерел. Ретельно мийте руки перед їжею. Продукти зберігайте в скляній тарі або в поліетиленових пакетах, в холодильниках. Сільськогосподарські продукти з індивідуальних господарств, особливо молоко, зелень, овочі, фрукти вживайте в їжу тільки за рекомендаціями органів охорони здоров'я. Не збирайте в лісі ягоди, гриби, квіти

Суворо дотримуйтеся правил особистої гігієни. У всіх приміщеннях, що призначені для перебування людей, кожний день робіть вологе прибирання з використанням миючих засобів.

4. ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ПРИ ДІЇ СИЛЬНОДІЮЧИХ ОТРУЙНИХ РЕЧОВИНАХ

Аварії (катастрофи) на підприємствах, транспорті та продуктопроводах можуть супроводжуватися викидом (вилівом) в атмосферу та прилеглу територію сильнодіючих отруйних речовин (СДОР), таких як чадний газ, природний газ, метан, азотна кислота, аміак, хлор, сірководень.

Дії у випадку загрози отруєння СДОР

- почувши сигнал «**Увага всім!**» уважно прослухайте інформацію по радіо чи телебаченню;
- при оголошенні небезпечного стану не панікуйте;
- попередьте сусідів, допоможіть інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- вийіть заходів для зменшення проникнення отруйних речовин у квартиру (будинок, щільно закрийте вікна та двері, щілини заклейте;
- підготуйте запаси питної води в герметичний посуд чи ємності; приготуйте найпростіші засоби санітарного оброблення (мильний розчин для миття рук);
- при виході з будинку вимкніть джерела енерго-, водо- та газопостачання,

визьміть підготовлені речі, документи, одягніть засоби індивідуального захисту.

Дії після зараження місцевості СДОР

Виходьте із зони зараження в бік. Протилежний напрямку вітру, та обходьте тунелі, яри, лощини.

При підозрі на ураження СДОР уникайте будь-яких фізичних навантажень, пийте велику кількість рідини та зверніться по допомогу до медичного закладу.

Вийшовши із зони зараження, зніміть верхній одяг, ретельно вимийте очі, ніс та рот, по можливості прийміть душ.

4.1. АЗОТНА КИСЛОТА

Незважаючи на значну небезпеку, азотна кислота незамінна при виробництві багатьох барвників, лікарських препаратів, пластичних мас, вибухових речовин тощо. У зв'язку із великою окислювальною здатністю вона застосовується як окисник замість кисню у реактивних двигунах, забезпечуючи ефективне згорання ракетного палива.

Азотна кислота – безбарвна рідина з різким запахом, легко кипить, частково розкладаючись, при 86°C . З водою вона змішується у всіх відношеннях, не стійка і під впливом світла чи нагрівання розкладається у напрямі, зворотному наведеному рівнянню. Азотна кислота належить до сильних кислот. Вона також є сильним окисником. Якщо міцна азотна кислота потрапляє на горючий матеріал (тирса, стружки і т.п.), то він може загорітися (само загорання). Коли краплина міцної азотної кислоти попадає на шкіру, то утворюється виразка або залишається незмивна жовта пляма в результаті її взаємодії з білками. Цей же розчин кислоти випадає дірки в одязі.

При попаданні кислоти на тіло її потрібно змивати великою кількістю води, а потім нейтралізувати розчином питної соди.

Пам'ятайте! З азотною кислотою треба поводитись дуже обережно!

Перша медична допомога при отруєнні азотною кислотою: в разі отруєння цією кислотою категорично забороняється промивати шлунок. Це може тільки сприяти блювоті і попаданню кислоти в дихальні шляхи. Шлунок промивають за допомогою спеціального зонду. Із шкіри, очей, губ кислоту змивають великою кількістю води (1 – 2 л).

Дуже небезпечним є отруєння паром кислоти і оксидами азоту (нітрогазами). Воно приводить до катарів верхніх дихальних шляхів, бронхітів, руйнування зубів. У потерпілих при хронічному отруєнні спостерігається порушення обміну речовин, м'язова серцева слабкість, нервові розлади, пониження кров'яного тиску, набрякання кінцівок. При гострих отруєннях картина захворювання ускладнюється.

4.2. АМІАК

Аміак (NH_3) – безбарвний газ з характерним різким запахом «нашатирного спирту». При звичайному тиску він твердне при температурі -78°C і скраплюється при -38°C .

Аміак майже вдвічі легший від повітря. Добре розчиняється у воді, утворюючи лужний розчин. Одна частина води поглинає 750 частин аміаку.

Суміш аміаку з киснем 4:3 вибухає

10 % розчин аміаку надходить у продаж під назвою «нашати́рний спирт», який широко використовується у медицині та побуті. 18-20 % розчин називається «аміачною водою» і використовується як добриво. Аміак використовують при добуванні азотної кислоти, мінеральних добрив, світлокопіювальних елементів на основі діазосполук. Рідкий аміак використовують як робочу речовину холодильних машин. Перевозиться аміак в зрідженому стані під тиском. Коли попадає в атмосферу – димить. Речовина добре розчиняється у воді, тому забруднює водойми у випадку проникнення його у водне середовище.

Гранично допустимі концентрації (ГКД) аміаку – у повітрі населених пунктів встановлені в таких межах:

- середньодобова і максимально разова – $0,2 \text{ мг/м}^3$;
- в робочому приміщенні виробничого підприємства – 20 мг/м^3 .

Запах може бути відчутний при концентрації – 40 мг/м^3 .

Якщо ж його концентрація в повітрі досягає 500 мг/м^3 , то він – шкідливий при вдиханні (можливі смертельні випадки).

Ознаки отруєння

Аміак викликає пошкодження органів дихання, при цьому з'являються сильне серцебиття, порушення частоти пульсу.

Пари аміаку дуже сильно подразнюють слизову оболонку, викликають нежить, кашель, почервоніння і різи в очах, причому відбувається посилене виділення сліз. У випадку попадання рідкого аміаку і його розчинів на шкіру виникає свербіння та опіки, можливе обмороження. При важкому отруєнні – нудота і блювота, порушення координації руху, маревний стан. Смерть може настати від серцевої недостатності і набряку легень.

Перша допомога

Ураженого необхідно винести на свіже повітря. Забезпечити тепло і спокій. Зробити інгаляцію зволженим киснем або теплою водяною парою з розчином соди. Шкіру та очі промити водою або 25 % розчином борної кислоти протягом 15 хвилин. Змастити вазеліном або олією, або маззю Вишневського чи пеніциліновою. Накласти стерильну пов'язку. При необхідності зробити штучне дихання.

Захист

Захист органів дихання від аміаку забезпечують фільтруючі промислові та ізолюючі протигази, газові респіратори і протигази марки «КД» (коробка сірого кольору). З метою захисту органів дихання використовуються респіратори таких марок: РПГ-67КД, РУ-60М-КД. Максимально допустима концентрація при використанні фільтруючих промислових протигазів рівна 750 ГДК (15000 мг/м^3). Вище неї повинні використовуватися тільки ізолюючі протигази. Для респіраторів ця доза не повинна перевищувати 15 ГДК.

При ліквідації аварії на хімічно небезпечних об'єктах, коли концентрація аміаку невідома, роботи повинні проводитися тільки в ізолюючих протигазах. Щоб попередити попадання аміаку на шкіру, слід використовувати захисні костюми, гумові чоботи та рукавиці.

Перша медична допомога при отруєнні аміаком

Якщо ж ураження аміаком відбулося, слід як найшвидше винести потерпілого на свіже повітря; перевозити потрібно в лежачому стані. Потерпілому необхідно забезпечити тепло та спокій, давати дихати зволеним повітрям (інгаляція). При зупинці роботи легенів не можна робити штучне дихання. Шкіру і очі необхідно промивати водою не менше 15 хвилин, 1 % розчином борної кислоти. Очі закапувати 2-3 краплями 30 % розчину альбуміду, в якому є тепле оливкове масло.

При розливі рідкого аміаку і концентрованих його розчинів не можна доторкатися до розлитої рідини. При інтенсивному розливі розливу речовину огорожують земляним валом, а місце розливу нейтралізують слабким розчином кислоти, промивають великою кількістю води.

4.3. ХЛОР

Хлор – це зеленкувато-жовтий газ з різким запахом, є сильним агентом окислення, а також сильнодіючою отруйною речовиною. Хлор у 2,5 рази важчий за повітря. Температура кипіння – 34,6⁰С. Випаровуючись в атмосферу, утворює білий туман, який стелиться по землі і збирається у підвалах, долинах, ярах. При попаданні в легені спричиняє різкий біль за грудиною, сухий кашель, задихання і набряк легень.

Перша медична допомога при отруєнні хлором

На потерпілого необхідно надіти протигаз, винести із небезпечної зони, при необхідності зробити штучне дихання «з рота в рот». При кашлі дають випити тепле молоко з содою, вдихати кисень, або нашатирний спирт. Зі шкіри слизових оболонок хлор знімають тампоном, змивають уражену поверхню чистою водою з милом. Очі промивають 2 % розчином соди. Дегазація проводиться лужними та водними розчинами гашеним вапном, водою.

Захист

Промислові фільтруючі протигazi марок «В» і «М», цивільні, військові та дитячі протигazi (30-100 хвилин). Захисні дитячі камери. Респіратор «Пелюстка». 5-6 шарів тканини просочити водою або 2 % розчином питної соди. При концентрації хлору у повітрі більше ніж 8мг/л використовують тільки ізолюючі протигazi. У критичних ситуаціях, при відсутності засобів індивідуального захисту, піднятися на висоту не менше 3-х метрів.

5. ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ ПРЕДМЕТИ

З часів другої світової війни до нашого часу залишилось багато вибухонебезпечних предметів (авіаційні бомби, снаряди, інженерні і артилерійські міни, гранати, набої тощо). Як правило вони лежать в землі. Крім того, цей небезпечний «арсенал» щороку поповнюється боєприпасами з військових полігонів наших часів.

Головну небезпеку в таких «скарбах» несуть пристрої для ініціювання вибуху основної маси вибухівки боєприпаси. Від вологи та тривалого перебування в землі, при взаємодії металу та вибухівки утворюються хімічні сполуки – пікрати, які несуть в собі основну небезпеку (зовні вони мають вигляд білих порошкоподібних наростів).

Пікрати вибухають навіть від невеликого тертя, маленької іскри, незначного удару. Тому, якщо Ви випадково виявили вибухонебезпечний предмет, до нього не можна навіть торкатися – це дуже небезпечно!

При виявленні вибухонебезпечних предметів потрібно дотримуватися наступних правил:

- не розбирати і не піднімати знайдені вибухонебезпечні предмети;
- відгородити місце де знаходиться вибухонебезпечний предмет;
- нікого не допускати до цього місця, організувавши біля нього постійне чергування до прибуття представників відповідних служб;
- повідомити органи влади, міліцію, військовий комісаріат, управління (відділ) з питань надзвичайних ситуацій.

Виявлені вибухонебезпечні предмети знищуються підірванням на місці або в спеціально відведених місцях піротехнікам або підготовленими до цього саперами.

6. ПАМ'ЯТКА ПЕРШОЧЕРГОВИХ ДІЙ ПЕРСОНАЛУ У РАЗІ ЗАГРОЗИ ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АБО ДИВЕРСИЙНИХ АКТИВ

1. При виявленні підозрілого предмета на об'єкті

- точно визначите місце перебування підозрілого предмета;
- опитуванням заявника й очевидців установити час виявлення предмета;
- зафіксуйте установчі дані осіб, що знайшли предмет, і забезпечте їхню присутність до моменту прибуття оперативно-слідчої групи правоохоронних органів;
- дайте вказівку не наближатися, не торкати, не розкривати, не переміщати знахідку, не заливати її рідиною, не засипати піском і фунтом, не користуватися радіо- і електроапаратурою, переговорними пристроями;
- організуйте евакуацію персоналу, використовуючи маршрути, віддалені від місця перебування підозрілого предмета;
- дайте вказівку співробітникам охорони оточити місце розташування предмета та знаходитися на безпечній відстані від нього;
- при необхідності організуйте відключення побутових і виробничих комунікацій газу, води й електрики;
- повідомите про подію правоохоронні органи, викличте на об'єкт машини швидкої допомоги і аварійних служб;
- не знижуючи рівень охорони об'єкта, забезпечте можливість безперешкодного проходу або проїзду до предмета співробітників і транспорту оперативно-слідчої групи;
- надайте можливість фахівцям оперативно-слідчої групи опитати заявника та інших осіб, що підходили до підозрілого предмета;
- підсилюйте контроль за роботою особового складу охорони по всьому об'єкту.

2. При надходженні погрози по телефону

Телефон є засобом зв'язку, який найчастіше використовують як злочинці (для передачі повідомлень про закладені бомби, захоплення людей і пред'явлення політичних або інших вимог), так і «телефонні хулігани», які висловлюють завідомо неправдиві погрози. Приймаючи анонімне телефонне

повідомлення про можливе здійснення актів тероризму необхідно пам'ятати, що вони несуть важливу криміналістичну інформацію, тому в розмові з анонімом необхідно запам'ятати і зафіксувати якнайбільше даних. Зокрема:

- зафіксувати дату, час і тривалість анонімного повідомлення;
- місце установки телефону, на який надійшло повідомлення, його номер, приналежність конкретному підрозділу і співробітнику;
- при одержанні анонімного повідомлення спробувати «зав'язати розмову» з анонімом і з'ясувати конкретну інформацію про його особу, професію, місце перебування і, якщо можливо, схилити до добровільного відмовлення від задуманої акції;
- під час розмови вжити заходів щодо запису фонограми анонімного повідомлення, визначення номера телефону анонімного абонента шляхом використання технічних можливостей даного телефонного апарата. При відсутності таких можливостей через співробітників спробувати повідомити про анонімне повідомлення службу безпеки (службу охорони) підприємства або телефонну станцію;
- по закінченню розмови з анонімом негайно повідомити про те, що трапилося, керівникові служби безпеки (служби охорони) для прийняття ними негайних заходів до попередження і локалізації можливих тяжких наслідків;
- по пам'яті скласти докладний опис висловлених погроз або повідомлення про передбачувані акти тероризму, а також висунутих ультиматумів та інших вимогах;
- усі дані про зміст погроз або вимог, викладених анонімним абонентом, характеристику його голосу, мови, манері викладу погроз і вимог повідомити керівникові служби безпеки (служби охорони) підприємства;
- для уникнення поширення чуток і паніки обговорювати отриману від аноніма інформацію з іншими співробітниками не рекомендується;
- при надходженні погрози на телефонний апарат з автоматичним визначником номера і звукозаписним пристроєм, відразу після завершення розмови з анонімом вжити заходів щодо збереження аудіозапису. Передбачте заходи по запису можливого наступного дзвінка зловмисника.

3. Захоплення заручників

При захопленні людей у заручники необхідно:

- негайно повідомити про надзвичайну подію правоохоронні органи і керівництво об'єкта;
- по можливості блокувати місце події, використовуючи технічні засоби охорони;
- підвищити пильність охоронців на всіх постах. Перевести систему відеоспостереження об'єкта в режим запису;
- не вступаючи в переговори з терористами, по можливості виконувати їхні вимоги, якщо це не пов'язано з заподіянням шкоди життю і здоров'ю людей;
- забезпечити евакуацію персоналу, який знаходиться поза місцем захоплення заручників;
- припинити доступ на об'єкт людей і проїзд автотранспорту;

- вжити заходів до безперешкодного проходу і проїзду на об'єкт співробітників правоохоронних органів;
- після прибуття спецпідрозділів правоохоронних органів надати їм необхідну інформацію: схеми об'єкта, поповерхові плани, схеми розташування систем відеоспостереження, вентиляції, електропостачання та ін.;
- надалі діяти відповідно до розпоряджень керівника антитерористичної операції.

4. Одержання сигналу про евакуацію

Якщо ви знаходитесь на своєму робочому місці, послідовно виконайте наступні дії:

- без поспіху, істерики і паніки зберіть службові документи в сейф або в шухляди столу, що закриваються на ключ;
- візьміть з собою особисті речі, документи, гроші, цінності;
- закрийте вікна, вимкніть оргтехніку, електроприлади, освітлення;
- візьміть з собою і при необхідності використовуйте індивідуальні засоби захисту (протигази, респіратор);
- закрийте двері на ключ, ключ залишіть у замку;
- залишіть приміщення, рухайтесь маршрутами, які позначені в схемах евакуації;
- повертайтеся в покинуте приміщення тільки після дозволу відповідальних осіб.

7. Рекомендації щодо дій працівників університету за сигналами оповіщення та в складних ситуаціях

7.1. Рекомендації щодо дій населення за сигналом оповіщення "УВАГА ВСІМ!"

У разі виникнення реальної загрози життю та здоров'ю людей внаслідок надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період проводиться оповіщення населення сигналами оповіщення цивільного захисту, із залученням технічних засобів територіальної системи централізованого оповіщення та каналів телерадіомовлення.

Оповіщення населення здійснюється департаментом з питань цивільного захисту Рівненської обласної державної адміністрації дистанційно, за допомогою електричних сирен, мережі радіомовлення всіх діапазонів частот і видів модуляції та телебачення.

Терміновій інформації, що доводиться до населення, передуює уривчасте звучання електричних сирен, наявних на відповідній території, а також звучання електричних сирен у запису, яке транслюється мережею радіомовлення та телебачення.

Уривчасте звучання електричних сирен означає **"УВАГА ВСІМ!"**.

Почувши електричні сирени необхідно негайно увімкнути гучномовці на першому каналі проводового радіомовлення, налаштувати радіоприймачі на хвилю Рівненського радіо, телеприймачі – на канал Рівненської обласної державної телерадіокомпанії та УТ-1 Національної телерадіокомпанії

України та прослухати подальші повідомлення. Повідомлення передаються протягом 5 хвилин після подачі звукового сигналу "Увага всім!".

Вислухавши повідомлення, кожний повинен:

- діяти без паніки та метушні у відповідності з отриманими вказівками та рекомендаціями;
- переконатися, що повідомлення почули або побачили люди, які мешкають чи працюють поруч, особливо якщо це літні люди або люди із вадами зору та слуху;
- надати їм необхідну допомогу.

7.2. Рекомендації щодо дій населення за сигналом оповіщення "ПОВІТРЯНА ТРИВОГА"

З метою привернення уваги до населення доводиться сигнал оповіщення "УВАГА ВСІМ!" шляхом включення електричних сирен, які дублюються протяжними гудками інших звукових пристроїв суб'єктів господарювання та транспортних засобів.

Після цього у мовному режимі через засоби масової інформації (радіо, телебачення тощо) до населення доводиться сигнал "ПОВІТРЯНА ТРИВОГА" та порядок дій за цим сигналом.

З моменту подачі сигналу "ПОВІТРЯНА ТРИВОГА" для вжиття заходів захисту може бути всього лише кілька хвилин. Ці хвилини надзвичайно дорогоцінні і їх треба використовувати з максимальною ефективністю.

Почувши сигнал "ПОВІТРЯНА ТРИВОГА", необхідно:

а) перебуваючи вдома:

- ввімкнути приймач радіотрансляційної мережі, телевізор, радіоприймач і уважно прослухати інформацію, яка поступила;
- при можливості попередити сусідів і самотніх людей, що мешкають поруч;
- закрити вікна, вимкнути усі електричні прилади та нагрівальні прилади, перекрити квартирний газовий вентиль, загасити печі, вимкнути світло;
- швидко одягнутися та одягти дітей, перевірити наявність пришитих з внутрішньої сторони одягу у дітей дошкільного віку нашивок, на яких зазначено: прізвище, ім'я, по-батькові, адреса, вік, номер домашнього телефону;
- взяти індивідуальні засоби захисту, завчасно підготовлений запас продуктів і води, особисті документи, кишеньковий ліхтар та найкоротшим шляхом прямувати до найближчої захисної споруди.

У разі відсутності в радіусі 500 м від будинку захисної споруди використовуйте для укриття підвальне приміщення під будинком.

Ні в якому разі не можна після сигналу "ПОВІТРЯНА ТРИВОГА" залишатися в будинках, особливо на верхніх поверхах, адже внаслідок вибуху вони будуть руйнуватися від впливу ударної хвилі;

- зайняти місце у захисній споруді та виконувати вимоги старшого (коменданта): не палити, не смітити, голосно не розмовляти, дотримуватися спокою і порядку, обов'язково допомагати дітям, літнім людям та інвалідам;
- уважно слідкувати за розпорядженнями та сигналами оповіщення.

УВАГА!

До ускладнення обстановки необхідно з'ясувати у консультативному пункті житлово-експлуатаційного органу (КП, ЖЕК, БУ, ОСББ тощо) або органу місцевого самоврядування (селищної, сільської ради):

- прогнозовані надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і порядок дій населення при їх виникненні;
- маршрути евакуації (якщо вона передбачається) у безпечний район;
- місце розташування найближчої захисної споруди, у якій можна укритися.

У разі загрози життю та здоров'ю необхідно потурбуватися про наявність:

- найпростіших засобів індивідуального захисту (респіратор, ватно-марлева пов'язка, протипилова тканинна маска тощо);
- найпростіших засобів медичної допомоги (бинт, йод, джгут, перекис водню, нашатирний спирт, знеболювальні засоби тощо).

У хвилини небезпеки кожному громадянину необхідно мобілізувати себе, проявити мужність, самовладання та діяти максимально швидко.

б) перебуваючи на роботі:

- виконати заходи, передбачені на цей випадок Планом дій та Інструкцією, діяти за вказівками керівництва суб'єкта господарювання, а саме:

- взяти необхідні речі та документи;
- вимкнути електричні прилади та освітлення;
- швидко, без паніки зайняти місце у захисній споруді (сховищі, підвальному приміщенні) згідно розрахунку розміщення працівників у захисних спорудах цивільного захисту університету (Додаток1) та виконувати вимоги керівника ланки (групи) обслуговування захисної споруди.

в) перебуваючи у громадському місці:

- вислухати вказівки адміністрації громадського місця та діяти у відповідності з ними (йти в зазначені сховища або укриття).

7.3. Рекомендації щодо дій населення при загрозі масових заворушень і бойових дій

1. При загрозі масових заворушень:

- зберігати спокій та розсудливість;
- при знаходженні на вулиці негайно залишити місце масового скупчення людей, уникати агресивно налаштованих людей;
- не піддаватися на провокації;
- надійно закрити двері, не виходити на балкон і не наближатися до вікон;
- не залишати приміщення без нагальної потреби.

2. При загрозі бойових дій:

- закрити штори або жалюзі (заклеїти вікна паперовою стрічкою) для зменшення ураження розбитим віконним склом;
- перекрити газ, воду, загасити пічне опалення та виключити світло;
- взяти документи, гроші, предмети першої необхідності, медичну аптечку та продукти харчування;
- залишити помешкання та зайняти місце у захисній споруді чи підвалі;

- попередити про небезпеку сусідів, надати допомогу людям похилого віку, інвалідам і дітям;
- бути максимально обережними та не панікувати;
- не залишати безпечне місце без нагальної потреби.

3. При загрозі ураження стрілецькою зброєю:

- закрити штори або жалюзі (заклеїти вікна паперовою стрічкою) для зменшення ураження розбитим віконним склом;
- закрити вікна, двері та виключити світло;
- зайняти місце на підлозі в приміщенні, що не має вікон (кладова, ванна кімната, прихожа);
- поінформувати про небезпеку близьких і знайомих.

4. При вибуху боєприпасів:

- уважно оглянутися довкола та визначити наявність загрози подальших руйнувань стін, зсувів перекриття, а також кому необхідна допомога;
- за можливості спокійно та не панікуючи залишити небезпечне місце;
- перебуваючи під завалом подавати голосові сигнали, проявляти меншу активність і берегти сили, зберігаючи які, можна протриматися до 5-ти діб;
- виконувати усі вказівки пошуковців і рятувальників.

7.4. Розрахунок

розміщення працівників в захисних спорудах цивільного захисту Рівненського державного гуманітарного університету

№ з/п	Назва захисної споруди ЦЗ, адреса, розрахункова кількість ЗС.	Час готовності ЦЗ	№ з/п	Підрозділи які будуть переховуватися в ЗС ЦЗ	Кількість осіб	Примітка
1. При введенні ступеня готовності „ВОЄННА ЗАГРОЗА“ та „ПОВНА“						
Сховище №64025 Вул. Ст.Бандери,12						
1	Сховище №64025 Вул. Ст.Бандери,12 Розрахункова кількість 140 чол	Ч“+12.00	1	Ректорат		
			2	Загальний відділ		
			3	Відділ кадрів		
			4	Відділ цивільного захисту, військового обліку та бронювання		
			5	Приймальна комісія		
			6	Бухгалтерія		
			7	Планово-фінансовий відділ		
			8	Відділ охорони праці, техніки безпеки та охорони здоров'я		

№ з/п	Назва захисної споруди ЦЗ, адреса, розрахункова кількість ЗС.	час готовності ЗС	№ з/п	Підрозділи які будуть переховуватися в ЗС ЦЗ	Кількість осіб	Примітка
			9	Господарська частина		
			10	Відділ інформаційного та мережевого забезпечення		
			11	Центр міжнародних відносин та роботи з іноземними студентами		
			12	Працівники навч. корп. №1		
			13	Кафедра всесвітньої історії		
			14	Деканат художньо-педагогічного факультету		
			15	Кафедра івент-індустрії, культурології та музеєзнавства		
			16	Кафедра образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва		
			17	Відділ зв'язків з громадськістю		
			18	Центр якості освіти		
Загальна кількість:						
Сховище №65038 Вул. Чорновола,76-А						
2	Сховище №65038 Вул. Чорновола,76-А Розрахункова кількість 600 чол	„Ч“+24.00	1	Факультет музичного мистецтва		
			2	Кафедра музикознавства, фольклору та музичної освіти		
			3	Кафедра вокально-хорового мистецтва		
			4	Кафедра народно-		

№ з/п	Назва захисної споруди ЦЗ, адреса, розрахункова кількість ЗС.	Час готовності ЦЗ	№ з/п	Підрозділи які будуть переховуватися в ЗС ЦЗ	Кількість осіб	Примітка
				інструментального виконавства		
			5	Кафедра духових та ударних інструментів		
			6	Кафедра естрадної музики		
			7	Наукова бібліотека:		
			8	- абонемент нотно-муз. літератури;		
			9	- філія наукової бібліотеки.		
			10	Працівники навч. корп. №3		
			11	Працівники навч. корп..№4		
			12	Працівники гурт. №1		
			13	Працівники гурт. №2		
			14	Кафедра театральної режисури		
			15	Кафедра хореографії		
Загальна кількість:						
ПРУ №67813 Вул.. Платова, 29-А						
3	ПРУ №67813 Вул.. Платова, 29-А Розрахункова кількість 600 чол	„Ч“+24. 00	1	Навчальний відділ		
			2	Аспірантура, докторнатура		
			3	Навчально-методичний відділ з питань ліцензування та акредитації		
			4	Працівники навчального корпусу №2		
			5	Працівники навч. корп..№5		
			6	Наукова бібліотека:		
			7	- працівники бібл. навч. корп..№5;		

№ з/п	Назва захисної споруди ЦЗ, адреса, розрахункова кількість ЗС.	час готовності ЦЗ	№ з/п	Підрозділи які будуть переховуватися в ЗС ЦЗ	Кількість осіб	Примітка
			8	- працівники бібліотеки навч. корп..№2;		
			9	- працівники бібліотеки гурт. №4.		
			10	Деканат факультету документальних комунікацій , менеджменту, технологій та фізики		
			11	Кафедра документальних комунікацій та менеджменту		
			12	Кафедра фізики, астрономії та методики викладання		
			13	Кафедра професійної освіти та цивільної безпеки		
			14	Кафедра економіки та управління бізнесом		
			16	Деканат факультету математики та інформатики		
			15	Кафедра вищої математики		
			16	Кафедра математики з метод. викладання		
			17	Кафедра інформаційних технологій та моделювання		

№ з/п	Назва захисної споруди ЦЗ, адреса, розрахункова кількість ЗС.	час готовності ЗС	№ з/п	Підрозділи які будуть переховуватися в ЗС ЦЗ	Кількість осіб	Примітка
			18	Кафедра цифрових технологій та методики викл. інформатики		
			19	Деканат педагогічного факультету		
			20	Кафедра педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти		
			21	Кафедра теорії та методики виховання		
			22	Кафедра дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти		
			23	Кафедра теорії та методик початкової освіти		
			24	Кафедра теорії і практики фізичної культури і спорту		
			25	Деканат філологічного факультету		
			26	Кафедра української мови		
			27	Кафедра української мови та зарубіжної літератури		
			28	Кафедра теорії і практики іноземних мов та методики викладання		
			29	Кафедра романо-германської філології		
			30	Кафедра іноземних мов		

№ з/п	Назва захисної споруди ЦЗ, адреса, розрахункова кількість ЗС.	час готовності ЦЗ	№ з/п	Підрозділи які будуть переховуватися в ЗС ЦЗ	Кількість осіб	Примітка
			31	Деканат психолого-природничого факультету		
			32	Кафедра загальної психології, психодіагностики та психотерапії		
			33	Кафедра вікової і педагогічної психології		
			34	Кафедра педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи		
			35	Кафедра біології, здоров'я людини та фізичної терапії		
			36	Кафедра природничих наук		
			37	Деканат факультету історії, політології та міжнародних відносин		
			38	Кафедра історії України		
			39	Кафедра філософії		
			40	Кафедра політології та міжнародних відносин		
			41	Кафедра всесвітньої історії		
			42	Працівники гурт. №4		
			43	Працівники гурт. №5		
			44	Працівники гурт. №6		
			45	Працівники гурт. №7		
			46	Центр «Студентська соціальна служба»		

№ з/п	Назва захисної споруди ЦЗ, адреса, розрахункова кількість ЗС.	Час готовності ЦЗ	№ з/п	Підрозділи які будуть переховуватися в ЗС ЦЗ	Кількість осіб	Примітка
			47	Лабораторія самостійної комп'ютерної підготовки		
Загальна кількість:						
Загальна кількість:						

При раптовому нападу противника

№ з/п	Назва захисної споруди ЦЗ Адреса	Час готовності ЗС ЦЗ	Підрозділи які будуть переховуватися в ЗС ЦЗ	Кількість осіб	Примітка
1	Сховище №64025 Вул.. Ст.Бандери,12 Підвальні приміщення навч. корпусу №1	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у навч. корпусу №1		
2	ПРУ №67813 Вул.. Пластова, 29-А Підвальні та напівпідвальні приміщення навч. корпусу №2	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у навч. корпусі №2		
3	Напівпідвальні приміщення навч. корпусу №3	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у навч. корпусі №3		
4	Сховище №65038 Вул.. Чорновола,76-А	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у навч. корпусі №4		
5	Напівпідвальні приміщення навч. корпусу №5	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у навч. корпусі №5		
6	Сховище №65038 Вул.. Чорновола,76-А	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у гурт. №1		
7	Напівпідвальні приміщення гуртожитка №2	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у гурт. №2		

8	Сховище №65038 Вул.. Чорновола, 76-А	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у гурт. №3		
9	Напівпідвальні приміщення гуртожитка №4	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у гурт. №4		
10	Напівпідвальні приміщення гуртожитка №5	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у гурт. №5		
11	Півпідвальні приміщення гуртожитка №6	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у гурт. №6		
12	ПРУ №67813 Вул.. Пластова, 29-А	„Ч“+1.00	Працівники та студенти що знаходяться у гурт. №7		

Література:

- 1 Желібо Є.П. Безпека життєдіяльності. – К.: Каравела, 2003.
- 2 Ярошевська В.М. Безпека життєдіяльності. – Р., 2003.
- 3 Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини. – Л.: Львівський банківський коледж, 1998.
- 4 Про пожежну безпеку (Довідково-інформаційні матеріали): На допомогу керівнику, власнику, орендарю. – К.: Вид. дім "Альтернативи", 2002.
- 5 Рожков А.П. Пожежна безпека: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти України. – К.: Пожінформтехніка, 1999.
- 6 Методичний посібник з питань експлуатації та використання вогнегасників. –К.: "Основа", 1997.

Для заміток

This image shows a single page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There is no handwriting or other markings on the paper.

[illegible]